

זה קרה בוויאטנאם. זה קרה באפגאניסתאן. מדוע?

חוק המבנה

תפיסה פוליטית חכמה היא זו הנותנת לרגשות הלאומיים פורקן סביר. מי ששט את עצמו כמחוסם בדרך להגשמת המאוויים האלה, סופו שיישבר.

זהו, על רגל אחת, מה שקרה לאמריקאים בוויאטנאם, לסובייטים באפגאניסתאן. בשני המיקרים עמדו צבאות גדולים מול כוחות מקומיים קטנים, ונחלו תבוסה. בשני המיקרים נמצאו לתבוסה תירוצים טופוגראפיים: הג'ונגלים בוויאטנאם, ההרים הצחיחים באפגאניסתאן.

בשני המיקרים היו מדינות שכנות שסייעו למתקוממים ויאטנאם הצפונית, פאקיסתאן. בשני המיקרים זכו המתקוממים בעזרה של מעצמה עולמית: ברית המועצות במיקרה הראשון, ארצות הברית במיקרה השני. בוויאטנאם לחמו קומוניסטים נלהבים כפולש מערבי, באפגאניסתאן לחמו קנאים מוסלמים בכופרים הזרים.

אך כל אלה אינם נוגעים לסיבה העיקרית: בשני המיקרים לחם העם הכבוש בעקשנות בלא-גבול, והיה מוכן לקבל על עצמו סבל בלתי-תואר, מפני שהוא לחם על ביתו, על אדמתו, על מולדתו.

תופעה זו חורגת מן ההוויה האנושית, והיא קיימת בעולמם של כל בעלי-החיים הטריטוריאליים. דגים, ציפורים ויונקים, חתולי-בר וקופים — כולם מתנהגים באותה הצורה בדיוק.

מי שמגן על הטריטוריה שלו מתמלא אומץ-לב, מסוגל לבצע מעשי-מופת של הקרבה עצמית, והריווה הופך גיבור — ואילו הפולש לטריטוריה זרה נתקף בפחד ומורד-לב, ומאבד את דבקתו במשימה. זהו חוק הטבע.

נערכו עליכם מחקרים מדעיים. עקבו אחרי מאבקם של שני דגים, כעלי תחומים סמוכים. כאשר דג א' פלש לתחומו של דג ב', הוא איבד בהדרגה את אומץ-ליבו, בעוד שדג ב' הלך והתמלא רוח-קרב. בשלב המכריע התהפכו הויצרות, דג א' נמלט מפני דג ב' ונסוג לתחומו כשדג ב' רודף אחריו — ואז קרה אותו הדבר כמהופך: דג א' הפך גיבור, ודג ב' איבד את כושרו. זה קורה באותה המידה אצל בני-אדם: העם הכבוש מנצח בסופו של דבר תמיד את העם הכובש.

הוא מאורע גדול. הרבה יותר גדול מכפי שנראה במבט הראשון. 115 אלף החיילים הסובייטיים יוצאים מאפגאניסתאן.

הם יוצאים מוכים, מובסים, אחרי מלחמה ארוכה ועקובה מרם, שבה ניצחו חבורות של לוחמים פרימיטיביים צבא גדול, מודרני, בעל הנשק המשוכלל ביותר בעולם. הם יוצאים כמו שמאות אלפי החיילים האמריקאים יצאו מוויאטנאם — גם הם מוכים ומובסים בידי אנשי-ג'ונגל וצבא פרימיטיבי של מדינה אסיאתית קטנה.

יש דימיון רב בין האמריקאים בוויאטנאם והסובייטים באפגאניסתאן. אבל יש גם הבדל גדול מאוד: אלפי קילומטרים מפרדים בין וויאטנאם וארצות הברית. ואילו אפגאניסתאן שוכנת על גבול ברית-המועצות.

מדינה הסובייטית מורכבת מ-20 רפובליקות אוטונומיות, שמונה מחוות אוטונומיים ו-10 איזורים לאומיים. יש בה כ-120 לאומים, אשר כ-20 מהם מונים יותר ממיליון נפשות. אף אחת מן האומות האלה לא הצטרפה לברית-המועצות מרצון.

המדינה הסובייטית ירשה את רובן מן האימפריה של הצארים. זו כבשה אותן במרוצת מאות-השנים ככוח, והבולשביקים הפעילו כוח כדי להשאיר אותן בתחום מדינתם. אחרי מלחמת-העולם השנייה סופחו לברית-המועצות עוד כמה מדינות, שנכבשו ככוח. חוץ מזה שולטת ברית-המועצות בכוח, או תוך איום ככוח, במדינות הרמוקרטיות העממית שנכבשו על-ידי הצבא הסובייטי תוך מירדף אחרי הנאצים, ושהוקמו בהן מישטרים פרו-סובייטיים. המרחב האדיר הזה מאותו לא רק בכוח, אלא גם באמצעות האידיאולוגיה הקומוניסטית, הקובעת כי האדם שייך קודם כל למעמד, ורק אחר-כך ללאום.

קביעה רעיונית זו היא חיונית לעצם קיומו של המיבנה האדיר הזה.

צמרת הקומוניסטית לא התעלמה מבעיית הלאומים. להיפך, היא הקדישה לה מחשבה רבה. אין זה מיקרה שהיצירה התיאורטית החשובה היחידה הנושאת את שמו של סטאלין מוקדשת לבעיית זו דווקא. (סטאלין עצמו היה גרוזי, בן ללאום מסופס, ושמו האמיתי היה יוזף ויסריונוביץ דג'אגאשווילי.) התיאוריה הקומוניסטית לא שללה את קיומם של מאוויים לאומיים. היא ניסתה לשלב אותם במיבנה השילטוני, לתת להם ביטוי בלתי-מיזיק, תחת פיקוח. קארל מארכס קבע כי לפרולטריון אין מולדת. מעמדי-הפועלים הוא כל-עולמי. פועל בריטי קרוב יותר לעמיתו הסיני מאשר לקאפיטליסט בריטי.

הבולשביקים לא הרחיקו עד כדי כך. הם הקימו רפובליקות "אוטונומיות" ללאומים השונים, טיפחו את השימוש בשפות הלאומיות השונות, הכירו בתרבות המקומית ובפולקלור המקומי. אך באמצעות המיפלגה הקומוניסטית, הטילו על הכל דיקטטורה. סטאלין הנוראי, יורשו של איוואן אלפים, חוקק בשעתו את החוקה המתקדמת ביותר בעולם. לפי חוקה זו, מותר לכל לאום כבירת-המועצות לפרוש מן המדינה הסובייטית. אבל אף לאום אחד לא ניסה מעולם להגשים זכות זו.

במשך שלושה דורות הצליח הניסיון הסובייטי לטפל בשאלת הלאומים. כשהתעוררו רחשים לא-רצויים, הם דוכאו מיד, ובברכה.

כאשר פלשו הנאצים לברית-המועצות אמנם ניסו כמה לאומים לתת יד, אבל ניסיונות אלה גוועו במהרה. אוקראינים רבים קיבלו את פני הגרמנים כמשחררים, ואף שירתו אותם ברצון. איוואן דמיאניוק היה רק אחד ממאות אלפים, ואולי מיליונים. כך גם ליטאים, לטוונים, ואחרים. סטאלין היגלה את העם הטטארי כולו מתציה-אי קרים מפני שפיקפק בנאמנותו. אולם הנאצים התייחסו לכל הלאומים כברוטאליות שווה, ועמי ברית-המועצות התאחדו מול פני הכובש האכזרי. המיבנה הסובייטי חזק מעמד.

המיבנה הגדול הראשון צפוי עתה. פרשת אפגאניסתאן עלולה לשמש הקרמה מבשרת-ירעות למה שצפוי. כי באפגאניסתאן ניצחה השאיפה הלאומית את הצבא הזר, שניסה לתמוך במישטר מקומי שבא לדכא את המאוויים הלאומיים בשם הקידמה החברתית.

הקורה בעידן הגלאסוסט' ולא במיקרה. גלאסוסט' פירושו פתיחות. בעליו מבקשים לפתוח דלתות וחלונות, כדי לאפשר לרוחות חדשות ורעננות להיכנס לבית, שהיה סגור הרמטית במשך 70 שנה. אין תוצאה של שיגיון של איש אחר. מיכאל גורבאצ'וב בן ה-57

מייצג דור סובייטי המואס ככוחות-הכפייה הכיורוקראטית, המישטרית והתעמולתית. הוא רוצה במידה רבה יותר של חופש, רוחה ונחיות. אי-אפשר לקיים מישטר מהפכני נוקשה לעולם. אבל כאשר נושבות רוחות של חרות, כאשר נפרצים חישוקים של כפייה — היכן הגבול?

כאשר בני-אדם רוצים בחופש, בכבוד ובהגדרה עצמית — כמה זמן ניתן למנוע מהם חופש לאומי, כבוד לאומי והגדרה עצמית לאומית?

שאלה זו שאלת עתה בברית-המועצות ובמדינות-החסות שלה — לא רק בצמרת הקרמלין והק"ג, אלא גם בחוגי האינטליגנציה הצעירה של הלאומים השונים — אוקראינים ופולנים, קירגיזים והונגרים, ארמנים וצ'כים. אלה גם אלה מביטים באפגאניסתאן, ותוהים.

שאלה הקיומית של ברית-המועצות היא: באיזו מידה מסוגל המישטר הסובייטי לספק את המאוויים הלאומיים של העמים, מבלי שהמדינה עצמה תתפרק? באיזו מידה היא יכולה לעשות זאת במדינות הסמוכות, מבלי שתיתקנה ממנה? יתכן שזו תהיה השאלה העיקרית של סוף המאה. יש כבר סימנים רבים, המרמזים בוודאי שינה מעיניהם של גורבאצ'וב ועוזריו.

קורה משהו בארמניה. הארמנים הם לאום גא, בעל תרבות עתיקה והיסטוריה מפוארת משלו, עם למודיסבל וקשה-עורף. כאשר היהודים בברית-המועצות הרימו ראש, ונחלו הישג גדול כשניתנה לרבים מהם הזכות להגר, ניתן היה לתרץ זאת. ליהודים אין טריטוריה בברית-המועצות. יש להם יידיש אריי-עוצמה בארצות-הברית. יש מדינה יהודית אישם כאריינט. לא כך הארמנים. זהו עם שיש לו רפובליקה אוטונומית משלו.

יחסי-הכוחות האמיתיים הפיסיים ביניהם כמעט ואינם חשובים.

איתו הדבר בדיוק קורה עכשיו בשטחים הכבושים. הסובייטים אמרו לעצמם: מה שקרה לאמריקאים בוויאטנאם לא יקרה לנו, מפני שהם קאפיטליסטים ואנחנו קומוניסטים. עכשיו אומרים לנו: מה שקרה לסובייטים באפגאניסתאן לא יקרה לנו, כי הם כובשים זרים וקומוניסטים, ואילו לנו נתן הקדוש ברוך-הוא את הארץ, ויש לנו זכות היסטורית עליה, וכו' וכו'. העניין הוא שהאידיאולוגיה של הכובש אינה רלוונטית. מה שקובע הוא התהליך הנפשי בקרב העם הכבוש.

ומבחינה זו, קורה הכל כמו בוויאטנאם ובאפגאניסתאן: העם הכבוש מפתיע את עצמו ומגלה בתוכו תעצומות-נפש שלא היו בו קודם לכן. הוא מוכן לסבול, לספוג קורבנות, להחזיק מעמד בתנאים שגראו לו בלתי-אפשריים קודם לכן. הוא ממלא את בתי-הקברות, מחנות-הריכוז ובתי-החולים, רמת-המחיה שלו מת-מוטטת. בניגוד לכל הגיון, הוא ממשיך ללחום, לתרהמת הכובש. הקצינים והפוליטיקאים הישראליים יוכלו להת' נחם: גם האמריקאים והסובייטים נדהמו.

כאשר הוא מרים ראש ותובע להחזיר לו מחוז שכן, שטופח לרפובליקה סובייטית אחרת, זה יוצר תקדים מסוכן מאוד. וזה קורה גם בתוך "הגוש": ההונגרים, אויביהם-בנפש של הרומנים, התחילו להעמיד את זיקתם הלאומית מעל ליחסיהם עם מדינה-שותפה בגוש הסובייטי. פליטים הונגריים מטרנס-סילוניה, הכבושה בידי הרומנים, מתקבלים עתה בגלוי ובזרועות פתוחות בהונגריה, כפליטים מרדיפות פוליטיות בארץ-אויבי. אפשר רק לנחש מה מתרחש ברפובליקות הסובייטיות המוסלמיות, הסמוכות לאפגאניסתאן.

אין ספק: האדמה רועדת בברית-המועצות. הגלאסוסט' הוא סיכה וגם תוצאה. האם יאפשר ביטוי חופשי יותר של המאוויים הלאומיים, ויציל על-ידי כך את המישטר מפני ניסיונות של מהפכה לאומית? או להיפך, שמא יביא דווקא לתוצאה זו?

עתי היא שאין כמאה ה-20 כוח המסוגל לעמוד מול התעוררות לאומית אמיתית. שום אידיאולוגיה לא תצלה למנוע אותה. והרי אנחנו עצמנו סיפקנו בשעתו את ההוכחה לכך.